

Att som  
forskare  
konsekrera  
eliterna –  
en oundviklig  
konsekvens?

MIKAEL HOLMQVIST

Det förekommer ofta reportage i dagstidningar och veckotidningar om den ekonomiskt privilegierade eliten. Men också då forskare skriver mer kritiskt om denna elit verkar det ha effekten av att elitens position etableras allt djupare. Mikael Holmqvist skriver.

För tio år sedan publicerade jag boken *Djursholm – Sveriges ledarsamhälle*. Den var resultatet av en mångårig etnografisk studie av Sveriges mest ekonomiskt och socialt privilegierade samhälle. Studien innefattade alltifrån omfattande observationer av livet i Djursholm (till exempel föreningsaktiviteter och undervisning i skolor) och intervjuer med dess invånare och personer som arbetade där (till exempel restauranganställda, barnflickor, lärare, rektorer och präster), till statistik om vilken slags brott Djursholmare vanligen blir dömda för, vilken typ av läkemedel som de konsumerar, deras alkoholkonsumtion, med mera. Därutöver gjorde jag också en grundlig undersökning av hur samhället kom till 1889 genom bankdirektör **Henrik Palmes** initiativ, och hur det utvecklats sedan dess. Min huvudsakliga observation var att Djursholm konsekkrerar, det vill säga socialt och moraliskt upphöjer – till

och med förheligar – sina invånare till ”ledare”. Det vill säga människor som ser på sig själva som föredömen, med rätt att förmana, styra och organisera oss alla – och som ofta också uppfattas ha den rätten. ”Ledare” är långt ifrån bara de som innehar formella positioner som ger dem makt och inflytande; framförallt handlar det om hur man förmår att styra sin omgivning, och sig själv, utifrån sociala, kommunikativa och estetiska förmågor, till exempel det sätt på vilket man pratar, rör sig och skrattar. Djursholm är ett samhälle som har aura, ”a shining city upon a hill”, som den amerikanske presidenten **Ronald Reagan** en gång beskrev USA. Genom sin unika historia och sin strålgångs förmerar Djursholm invånarnas sociala och kulturella värden och kapital, vilket ger dem makt och inflytande bortom vad deras ofta stora förmågheter erbjuder och deras ofta begränsade bildning och intellektuella förmågor.

I somras gjorde *Hufvudstadsbladet* en utflykt till Djursholm för ett reportage om detta så socialt exklusiva och självmedvetna samhälle (se ”Här förenas nya techmiljarder med gamla släktförmågheter”, 2025-07-20). Efter att ha beskrivit samhällets mångåriga utveckling till Sveriges ledande överklassmiljö, sades följande: ”Djursholms elitstämpel försvagades knappast då ekonomiprofessorn Mikael Holmqvist 2016 gav ut boken *Djursholm: Sveriges ledarsamhälle*. Han beskriver en miljö präglad av framgångssträvan som ’fostrar barn till ledare.’”

Den första meningen fångade min uppmärksamhet och väckte minnen till liv: När boken strax efter dess publicering presenterades på ett seminarium på Stockholms universitet, sade en av de inbjudna opponenter, en professor i sociologi, halvt på skämt, halvt på allvar, att ”den här boken kommer bidra till att huspriserna ökar i Djursholm!”, som om jag hade gjort samhället en tjänst, sett från invånarnas perspektiv. Boken fick snabbt omfattande medial uppmärksamhet, där Djursholm, med referens till mina observationer, beskrevs om och om igen som Sveriges mest privilegierade samhälle, med välfungerande skolor, låg kriminalitet, ett rikt föreningsliv, trygghet och – framför allt, hög status. Mycket av den hade en tydlig kritisk udd, men samhället sattes ändå på piedestal, som en exceptionell och extraordinär plats. Genom recensioner i både akademiska facktidskrifter och i dagstidningar spreds mitt begrepp ”ledarsamhälle”; en miljö där många beslutsfattare, entreprenörer och företagsledare bor, men också ett samhälle som fostrar sina medborgare till att se på sig som just ledare – med rätt att leda alla oss andra. Tidningar, radio och tv gjorde, likt det som *Hufvudstadsbladet* gjorde i somras, sina egna reportage, vilket gav samhället ytterligare uppmärksamhet; i många av

dem berättade invånarna med stolthet om sin boendemiljö, som ett positivt exempel för andra.

I Djursholm blev reaktionerna många på min bok. Den kom ut i studenttider och man kunde se lastbilsflak med studenter från den lokala gymnasieskolan köra runt med banderoller med texten: ”Här kommer Sveriges ledare!”. Jag blev inbjuden till föreningar att presentera boken. Hos en av dem möttes jag av en manskör som sjöng ett nyskrivet ode till min ära. En representant från hembygdsföreningen ”Djursholms forntid och framtid” gav mig en medalj. Boken, drygt 700 sidor med snålt radavstånd och få bilder, sålde som smör i solsken hos den lokala bokhandeln – detta i ett samhälle, vilket var en av mina poänger, som inte är speciellt intellektuellt eller intresserat av litteratur. Men även i övrigt sålde denna ”tegelsten” (som den ofta omnämndes i media) bra – så pass bra att förlaget bad mig att göra en förkortad och populärvetenskaplig pocketupplaga som snart dök upp i boklådor där akademiska studier sällan brukar finnas, till exempel flygplatser. Omedelbart efter bokens publicering, men också långt efter, blev jag inbjuden till presentationer såväl inom som utanför den akademiska världen, så pass ofta att jag till slut tröttnade och tackade nej. Man kan lugnt säga att intresset för detta samhälle var, och har förblivit, stort.

Även om jag tycker att min analys av Djursholm var kritisk i den gängse sociologiska förståelsen av ordet har tveklöst min bok bidragit till att uppmärksamma Djursholm, och dess invånare, där deras sociala och ekonomiska framgångar, deras makt och inflytande och deras självbild lagts fram för allmän beskådan – och kanske för en del, beundran. Har jag alltså som *Hufvudstadsbladet* verkade mena, bidragit till att stärka Djursholms redan omfattande kulturella, sociala och ekonomiska kapital och därmed bidragit att stärka deras status som ”ledarsamhälle”?

Djursholm var första delen i min trilogi om Sveriges eliter, där den andra var en studie av Handelshögskolan i Stockholm, *Handels – Maktelitens skola*, och den tredje en studie av **Carl XVI Gustaf** som Sveriges statschef, *Kungen – Sveriges ledare*. Samma fråga som den om Djursholm måste jag såklart ställa mig även kring dessa två. Att Handelshögskolan beskrivs som ”maktelitens skola”, med referens till **C. Wright Mills** berömda bok *Makteliten* från 1956, och att svenske kungen beskrivs som ”Sveriges ledare”, som ett uttryck för det nyliberala och marknadsinriktade samhälle som vuxit fram sedan Carl XVI Gustaf blev kung 1973, kan naturligtvis bidra till att reproducera dem som just ”maktelit” respektive ”ledare”. Även boken om Handelshögskolan ville förlaget att jag omarbetade till en förkortad pocketversion, med ett mindre akademiskt anslag, och den lär tydligen

vara populär bland presumtiva studenter på Handels. En av dem skrev faktiskt till mig att han efter att ha läst min bok bestämde sig för att söka sig dit! Och på en privat gymnasieskola i Stockholm som jag besökte, där många av eleverna drömde om att komma in på Handels, noterade jag att flera exemplar av min bok fanns i skolbiblioteket – knappast som ett varnande exempel.

Naturligtvis är bilden inte entydig: i Djursholm mötte jag även kritiska uttryck efter att boken kommit ut, och rektorn för Handelshögskolan i Stockholm, det svenska näringslivets morgontidning *Dagens Industri*, samt ett antal till Handels-högskolan nära associerade professorer i nationalekonomi gick till storms mot en bok som de inte ansåg att man skulle ta på allvar. Även min bok om kungen fick sig en släng av slev. Men även de kritiska rösterna bidrog såklart till böckernas uppmärksamhet, och därmed, indirekt till att ge själva studieobjekten en framträdande position i debatten. Utan exempelvis boken om Djursholm tror jag kanske inte att detta samhälle hade uppmärksamats så mycket som det har gjorts av media de senaste åren, kanske inte heller att den bästsäljande boken *Störst av allt* av **Malin Persson Giolito**, som handlar om ett mord i Djursholm och som kom ut året efter min, hade blivit skriven. Jag blev förvånad när jag i posten en dag fick en signerad bok av **Jan Guillou** och med ett tack till mig inne i boken: tydligen hade han läst och inspirerats av min *Handels* för att skriva *Den andra dödssynden*.

Mitt intresse för Sveriges mest centrala elitinstitutioner, Djursholm, Handels och kungen, är och har varit av "akademiskt intresse" (som det ibland lite föraktligt brukar heta i media); de är viktiga att förstå mot bakgrund av ett Sverige som under de senaste åren "företagsekonomiserats" genom stora avregleringar av välfärdsstaten, skattesänkningar för

landets kapitalägare och förmögna, och en idealisering av den företagsamma, entreprenöriella, produktiva, positivt tänkande och aktiva människan på bekostnad av den analytiska, bildade och kritiskt tänkande medborgaren. När mycket av den svenska, och nordiska, samhällsvetenskapliga forskningen under de senaste decennierna har ägnat sig åt att studera samhällets marginaliserade – arbetslösa, sjukskrivna, fattiga, människor som bor i så kallade utanförskapsområden – har de privilegierade samhällena, de exklusiva skolor som fosterar morgondagens makthavare, de föreningar och klubbar där eliterna möts och formerar allianser, och eliterna själva – alltså de som besitter maktpositioner och/eller har oproportionerlig tillgång till organisatoriskt, socialt, ekonomiskt och kulturellt kapital, i hög grad negligerats. De har helt enkelt ”flugit under radarn” i ett samhälle vars självbild fortfarande präglas av en idé om jämlikhet och socialdemokrati, men som i realiteten utvecklats till något helt annat. I det sammanhanget har troligen mina studier, jämte ett stigande journalistiskt intresse för Sveriges allt fler så kallade superrika samt näringslivets ledare och entreprenörer, bidragit till att fylla ett behov av kunskap, till och med uppvaknande. Exempelvis beskrev en recensent min bok om kungen som ”[...] en underbar ögonöppnare för oss som mest betraktat kungen som en töntig rest från medeltiden. Här har vi en person som både speglar och förstärker kapitalets makt över tanken [...]”.

Svenska (och nordiska) samhällsvetare har länge hållit sig borta från att studera elit, särskilt näringslivets – även om det under senare år kan noteras en glädjande förändring; jag tänker i Finlands fall på till exempel **Anu Kantolas** och **Hanna Kuuselas** många intressanta studier av Finlands förmögna elit. Tillsammans med dem och andra svenska och finska forskare gör jag just nu studier av den förändrade svenska

och finska välfärdsstaten (finansierat av bland annat Svenska litteratursällskapet i Finland), sett från eliternas perspektiv, där vi tror att våra studier kommer kunna bidra till viktiga nya perspektiv genom att vårt fokus är på just eliterna, ett perspektiv som hittills saknats i debatten om den avreglerade och privatiserade nordiska välfärdsstaten.

En reaktion jag mött när jag presenterat mina studier i akademiska sammanhang är förvåning över att det överhuvudtaget gått att göra dem – det verkar finnas en föreställning bland sociologer och andra att eliter är mycket svåra att studera genom fältstudier och intervjuer, som ju kräver att man kommer in i deras rum och miljöer och får deras förtroende att verka där. Så kan det såklart vara; att studera ett samhälle som Djursholm kan te sig betydligt svårare än att studera och skildra ”utsatta” områden, till exempel de så omtalade Tensta och Rinkeby utanför Stockholm, eller att träffa och intervjua arbetslösa, fattiga, missbrukare, och så vidare – inte minst därför att i dessa sammanhang är det forskaren som i en social bemärkelse är den som har ett övertag. Men eliter kan också verka skrämmande på den gängse samhällsforskaren, ofta militanta i att försvara sina privilegier och sin status; om eliter upplever att de inte skildras på det sätt som de förväntar sig kan man räkna med reaktioner av olika slag, som inte alltid känns rimliga givet den akademiska kulturen av saklig och nyanserad kritik.

Men något som ofta verkar glömmas bort som en faktor för studier av eliter är eliternas behov av legitimitet och status, vilket särskilt gäller för de historiskt så ringaktade ekonomiska eliterna som länge strävat efter att bli mer respekterade och uppmärksammade. Inspiration kan här hämtas från makarna **Monique** och **Michel Pincon** i Frankrike som under många år skildrat den franska högborgerligheten. Trots en tydlig vänsterkritisk agenda har de välkomnats in i maktens rum; det är nästan som om deras studieobjekt tycker att om man inte studerats av makarna Pincon så är man inte riktigt elit! Här finns både en potential och en risk för den samhällsvetenskaplige forskaren: potentialen ligger i eliternas intresse att bli skildrade, beskrivna och uppmärksammade *som eliter* av forskare och därmed så att säga akademiskt konsekrerade – risken ligger i att man som forskare blir deras nyttiga idiot och oavsiktligen bidrar till att stärka deras privilegier, makt och inflytande.

Om nu detta blivit följderna av mina studier av svenska elitinstitutioner, hade det varit bättre att avstå? Självklart inte. Att de *kan* ha bidragit till att stärka dem i en social och moralisk bemärkelse, såsom *Hufvudstadsbladet* kanske tolkade min studie av Djursholm, är rimligen inte den enda, möjliga effekten. De har också förhoppningsvis klätts av och avmys-

tifierats, där *Rydsholm: de stängda grindarnas stad* (roman från 1927 om Djursholm av **Gösta Gustaf-Janson**) öppnats lite grand för allmän beskådan; samma sak gäller för den så hermetiskt tillslutna Handelshögskolan i Stockholm – för att inte tala om den svenska monarkin. Mystik och brist på transparens är det som ofta präglar elitinstitutioner, något som man också avsiktligt strävar efter. Att familjen Wallenbergs motto är ”*Esse, non videre*” (på svenska ”att vara, inte synas”) är knappast en slump. Samhällsvetare ska inte undvika dessa miljöer och institutioner utan skildra och tolka dem på det sätt som de förtjänar, nämligen som miljöer och institutioner med makt och inflytande som påverkar oss alla. Deras uppgift är inte att vare sig försköna eller krossa dem, utan att så långt det bara går sakligt och nyktert vända på alla stenar och beskriva deras göranden och låtanden. Man ska såklart vara medveten om att ens studier kan bidra till att oavsiktligen konsekvrera dem ytterligare och bli föremål för politisk tolkning – på motsvarande sätt som studier av utanförskapsområden och arbetslösa samhällen, av fattiga, funktionshindrade och missbrukare kan bidra till att ytterligare desekvrera dem, det vill säga att i en social och moralisk bemärkelse göra att deras redan ”låga” status blir ännu lägre. Men det ska såklart inte vara ett skäl för att avstå från sådana studier. Tvärtom behövs ständigt mer kunskap om både samhällets ”topp” och ”botten”: i en tid av ökade ekonomiska och sociala klyftor har samhällsvetare ett viktigt uppdrag att inte minst skildra de ekonomiska eliternas tilltagande makt och inflytande.

- **Mikael Holmqvist** är docent i sociologi och professor i företagsekonomi vid Stockholms universitet.